

что решения этого юрисдикционного органа, бесспорно, международно-правового по происхождению и изначальной юридической природе, постепенно становятся реальностью украинской государственно-правовой

жизни. Это свидетельствует о том, что в данном вопросе украинское законодательство и практика стремятся соответствовать взятым международным обязательствам. Насколько успешно? Покажет время.

Список літератури: 1. Аметистов Э.М. Международное право и труд: Факторы имплементации международных норм о труде. – М.: Междунар. отношения, 1982. – 272 с. 2. Буроменський М.В. Коментар до статті 9 // Конституція України: Наук.-практ. коментар / Голова ред. кол. В.Я. Тацій. – Х.: Право; К.: Ін Юре, 2003. – С. 50-56. 3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів // Нормативні акти з міжнародного приватного права: Зб. / Уклад. В.П. Жушман, Н.В. Погорецька. – Х.: Арсіс ЛТД, 2005. – С. 226-251. 4. Відомості Верховної Ради України. 5. Домбровський І. Конституційний Суд України: початок нової каденції // Вісн. Конст. Суду України. – 2006. – № 5-6. – С. 45-52. 6. Кельзен Г. Чисте правознавство. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с. 7. Лукашук І.І. Международное право: Учебник: Общ. ч. – М.: Изд-во БЕК, 2001. – 432 с.

Надійшла до редакції 22.09.2008 р.

УДК 342.72

В.І. Козлов, аспірант
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СПЕЦИФІКУ КОЛЕКТИВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Коллективні політичні права та свободи людини і громадянина в сучасній Україні набувають особливого звучання, оскільки країна прагне розбудувати на власних теренах правову, соціальну й демократичну держа-

ву, в якій людина з різноманітними проявами власного буття визнається найвищою соціальною цінністю. Це питання набуває особливої актуальності з огляду на те, що саме права та свободи дозволяють людині реалізувати

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

власний потенціал, обстоювати свої права та свободи різної спрямованості. Разом із цим значена проблематика в науковій правовій літературі сучасної України поки що не знайшла належного висвітлення й вирішення.

Проблеми колективних політичних прав та свобод у своїх працях порушували такі вчені, як Л.Д. Воєводін, О.Г. Кушніренко, О.А. Лукашова, Т.М. Слінько, А.А. Мішин, П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, В.Є. Чиркін, [1; 5; 7; 9-12] та ін. Але, на жаль, в юридичній науці ще не було спроб ґрунтовно визначити їх специфіку, місце, виявити їх відмінні риси від інших прав та свобод людини та громадянина.

Специфіка цієї групи прав та свобод була закладена ще в Загальній декларації прав людини, прийнятій 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Цей міжнародно-правовий документ розглядався як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи й усі держави [70, с.69]. Із цього часу ця дата щорічно відмічається в усьому світі як День прав людини.

Загальна декларація була прийнята у вигляді резолюції Генеральної Асамблеї ООН, саме тому вона має рекомендаційний характер. У той же час проголошені в ній основні права та сво-

боди розглядаються в умовах сьогодення переважною більшістю держав як юридично обов'язкові звичайні чи договірні норми [130, с.50].

Декларація відіграла істотну роль у справі розвитку конституційного процесу в різних країнах світу. У зв'язку з її прийняттям колективні політичні права та свободи розглядаються як надбання світової цивілізації і виступають невід'ємною частиною правового статусу людини і громадянина у всіх цивілізованих державах.

Водночас Загальною декларацією колективні політичні права та свободи були сформульовані таким чином, що в Конституції України вони отримали відповідне закріплення і мають певні риси, які суттєво відрізняють їх від інших прав і виводять на особливий рівень, що дозволяє посісти особливе місце серед прав та свобод. Специфічних рис, що їм притаманні, доволі багато, але перш за все необхідно вирізнити те, що вони можуть бути реалізовані переважно групою осіб. Якщо ці права окрема особа буде намагатися реалізувати одноособово, в неї може не буде взагалі можливості це зробити.

Наприклад, право на свободу об'єднання в політичні партії або громадські організації неможливо здійснити одній особі.

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про політичні партії в Україні» [8] рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з'їзді (конференції, зборах). Воно повинно бути підтриманим підписами не менше 10-ма тис. громадян України, які за Конституцією України мають право голосу на виборах, зібраних не менше як у двох третинах районів не менше двох третин областей України, міст Києва й Севастополя. Отже, ця норма встановлює вимогу щодо кількісного складу осіб, які повинні брати участь у створенні політичної партії, тобто в будь-якому випадку створення останньої волею однієї особи неможливо.

При реалізації деяких колективних прав окремою особою одноособово замість права, що проваджується, може бути здійснено інше. Наприклад, право на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, якщо його буде провадити окрема особа, вона замість цього права фактично реалізує лише право на висловлення вільної думки та слова, що більше стосується категорії особистих (громадянських) прав і свобод.

Про те, що такі права можуть бути втілені в життя виключно колективно, зазначав і Ю.М. Тодика. Зокрема, він писав, що тільки колективним є право на збори, мітинги, об'єднання в

політичні партії та громадські організації, які одноособово реалізувати неможливо [2, с. 147]. Крім цього, колективне право на страйк, яке не належить до числа політичних прав та свобод, при застосуванні його окремою особою одноособово може призвести навіть до вчинення правопорушення. Так, якщо окрема особа намагатиметься реалізувати право на страйк, то в роботодавців будуть усі підстави накласти стягнення на неї за прогул.

Усе це свідчить про те, що індивідуальне право нерідко може здійснюватись колективно, але відмінність його полягає в тому, що ним повною мірою можна користуватись і захищати його індивідуально, тоді як права колективні за своєю сутністю одноособово реалізувати неможливо. Єдиний виняток з переліку колективних політичних прав є право на звернення, передбачене ст. 40 Основного Закону, оскільки ним можна користуватись особам як колективно, так і одноособово. Конституція чітко поділяє це право на індивідуальні, й на колективні звернення. Сполучник «чи» особливо підкреслює, що йдеться про різні види звернень. Якщо буквально виходити з того, що аналізується тільки право на колективні звернення, то вони теж не можуть бути реалізовані одноособово.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Колективні звернення порівняно з індивідуальними мають певну специфіку. Ідеться не тільки про кількість підписів осіб, які звертаються, а й про більшу суспільну значущість, важливість проблем, які порушуються в колективних зверненнях. Як правило, вони стосуються болючих питань, у вирішенні яких заінтересована громадськість і держава.

Такий тип звернень, на думку О.О.Чуб, можна навіть віднести до форм реалізації права на участь в управлінні державними справами, що передбачено ч. 1 ст. 38 Основного Закону [13, с.199]. Як бачимо, якщо вести мову виключно про право саме на колективні звернення, то одноособово його застосувати неможливо, значить, це право повною мірою «вписується» в групу колективних політичних прав.

Отже, індивідуальні права можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно, на противагу колективним, які можна реалізувати виключно колективно, тобто групою осіб. Проте стосовно не всіх колективних політичних прав та свобод у законодавстві України встановлюється мінімальна чисельність осіб, які вправі ними користуватися. Відштовхуючись від того, що колективні права не можуть здійснюватися одноособово, ми можемо зробити висновок, що

для користування певним колективним політичним правом необхідною є наявність хоча б 2-х осіб. Наприклад, якщо у зверненні підписалися 2 особи, це звернення треба вважати колективним. Однак для деяких колективних політичних прав та свобод чисельність осіб, які реалізують зазначене право визначена у законі (наприклад, право на свободу об'єднання у політичні партії).

Колективні політичні права та свободи в будь-якому разі не можуть розглядатися як механічно утворена сума прав індивідуальних, якими користуються індивіди. Якщо проаналізувати те чи інше колективне політичне право й умовно його відділити від інших, реалізованих разом прав і свобод, все одно за своєю юридичною природою воно залишиться колективним, а не індивідуальним. Усе вищевикладене, на нашу думку, відбиває й підтверджує специфіку колективних прав та свобод, їх відмінність від індивідуальних.

Однак, незважаючи на те, що колективні права та свободи мають певну особливість порівняно з тими, що можуть бути здійснені індивідуально, протиставляти їх не тільки не потрібно, й небезпечно. Це впливає з того, що вони дуже суттєво взаємопов'язані і знаходяться у діалектичній єдності. Крім цього,

фундаментальний принцип, закріплений у ст. 3 Конституції, відповідно до якого саме людина є найвищою соціальною цінністю, не дає права колективному началу домінувати й подавляти індивідуальне людське буття.

Ми погоджуємося з О.А. Лукашевою, яка вважає, що колективні утворення не повинні ігнорувати прав людини, суперечити їм або обмежувати їх. Щодо цього винятком можуть послужити надзвичайні ситуації, які створюють загрозу життю цілому народу, нації. Якщо колективні права обмежують права окремої особи, то мета, що об'єднує спільноту, є антигуманною і неприпустимою [6, с.140-141]. Іншими словами, якщо реалізація колективних прав призводить до порушення прав однієї людини (хоча б і опосередковано), таке їх здійснення має бути забороненим. Так, згідно з ч.1 ст. 37 Основного Закону забороняються утворення й діяльність політичних партій і громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету й територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної во-

рожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

Наведений конституційний припис забороняє громадянам реалізовувати колективне політичне право на свободу об'єднуватись у політичні партії та громадські організації, якщо вони мають на меті як безпосередньо, так і опосередковано порушувати права та свободи людини і громадянина. Наприклад, пропаганда війни, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі призводить до грубого порушення прав та свобод окремих осіб.

На такій же позиції стояв законодавець при конструюванні приписів, що містяться у ст. 39 Основного Закону. Проголошуючи право громадян збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, походи, демонстрації, Конституція в той же час чітко застерігає, що це колективне політичне право може бути обмежено судом в інтересах національної безпеки й громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав та свобод інших людей.

Разом із тим, не повинно бути радикального індивідуалізму як крайнього прояву деструктивного розвитку суспільства, що знаходиться у процесі своєї

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

історичної трансформації. У зв'язку із цим необхідний зважений баланс індивідуального й колективного існування громадян, відповідне їх конституційно-правове регулювання.

Важливою властивістю колективних політичних прав та свобод є те, що їх належне користування ними дозволяє громадянам захищати деякі інші свої права й законні інтереси. Про це безпосередньо зазначається й у Конституції та законодавстві України. Згідно з ч. 1 ст. 36 Основного Закону громадяни нашої держави мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав та свобод і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів [3].

О.О. Чуб теж вказує на специфічні особливості, властиві саме колективним політичним правам та свободам. Зокрема, вона пише, що при демократичному режимі громадяни вільні у вираженні своїх ідей об'єднуватися в політичні партії та інші організації або не об'єднуватися в них. Інша річ, що об'єднання громадян мають значно ширші можливості щодо політичного впливу, ніж окремий громадянин. Більше того, реалізація деяких прав та свобод громадянами можлива лише в межах діяль-

ності об'єднань громадян (висування кандидатів у депутати, заслуховування звітів депутатів, ініціатива щодо проведення референдуму тощо). Об'єднання дають їм змогу залучатися до політики, закладаючи фундамент громадянського суспільства [13, с.121].

На думку Ю.П. Битяка, інше колективне політичне право – право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги і демонстрації – «є однією із конституційних гарантій прав громадян на свободу світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації, в цілому на вільний розвиток своєї особистості» [4, с.208]. Інакше кажучи, якщо взяти тільки одне це колективне політичне право, воно буде конституційною гарантією і сприятиме здійсненню цілій сукупності інших прав та свобод людини і громадянина. За його допомогою громадяни мають можливість висловлювати свою позицію з найбільш актуальних, значущих і навіть доленосних проблем як державного, так і суспільного життя. Це питання як внутрішньої, так і зовнішньої політики, роботи транспорту й закладів, що надають населенню різноманітні послуги, комунальних тарифів та оплати праці й пенсій, покращання роботи в

Проблеми конституційного права й державного будівництва

напрямку боротьби з корупцією і забезпечення законності й правопорядку та багато інших. Проведенням таких заходів громадяни можуть не тільки порушити ці проблеми, а й зробити так, щоб вони були почуті можновладцями. Крім того, інші колективні політичні права та свободи також відіграють не менш важливу роль.

Таким чином, колективні політичні права та свободи є правами першого покоління. Вони спрямовані на задоволення й захист інших прав та свобод, виступають своєрідними їх гарантіями. Вони мають специфіку, яка була закладена ще в Загальній декларації прав людини. Її проявом є також те, що ці права та свободи окремою особою

одноособово реалізувати неможливо. Практично всі вони реалізуються виключно громадянами України як особами, які мають стійкі зв'язки з нашою державою і є небайдужими у вирішенні її долі. Це вони мають право направляти колективні письмові звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування й посадових і службових осіб цих органів, які, у свою чергу, зобов'язані розглянути їх і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Ці права можна вважати проявом значної гуманізації українського законодавства, уособленням реалізації національного правового режиму для іноземних громадян та осіб без громадянства.

Список літератури: 1. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 299 с. 2. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. – 544 с. 3. Конституція України. – К.: Юрінком Інтер, 1996. – 80 с. 4. Конституція України: Наук.-практ. коментар / В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевий та ін. – Х.: Право; К.: Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 808 с. 5. Кушніренко О.Г., Т.М. Слінько. Права людини в умовах формування правової держави і становлення конституційного ладу в Україні // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України. – Вип. 36. – 1998. – С.49-54. 6. Лукашева Е.А. Структура прав человека и гражданина // Права человека: Учебник для вузов. – М., 1999. – 514 с. 7. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. – Изд. 9-е, испр. и доп. – М.: Юстицинформ, 2002. – 496 с. 8. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. (зі змін. і доп.) // Відом. Верхов.Ради України. – 2001. – № 23. – Ст.118. 9. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : Навч. посіб. – К.: Атіка, 2004. – 464 с. 10. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 368 с. 11. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с. 12. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2002. – 622 с. 13. Чуб О.О. Конституційне право громадян на участь в управлінні державними справами. – Х.: Одиссей, 2005. – 232 с.

Надійшла до редакції 26.09.2008 р.